

problem of the “formation of mental attributes of personality”, as well as the issue of “transition from lower to higher structures of mental life” and the status of personality efficiency in these planes is realized. The problem of personality efficiency in the conceptual field of the H. S. Kostiuk’s idea of self-movement is revealed.

Keywords: personality, ontogenesis, development, mental attributes, system.

Отримано 10.10.2019

УДК 159.9

*Кияшко Марина Олександрівна,
Подшивайлова Лідія Іванівна,
Шепельова Марія Володимирівна*

ОСОБИСТІСНІ ВЛАСТИВОСТІ ЯК ЧИННИК ХУДОЖНІХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ У СПРИЙМАННІ ТВОРІВ ЖИВОПISУ

Кияшко М. О., Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Особистісні властивості як чинник художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису. У статті за результатами теоретичного аналізу визначено чотири складові художніх орієнтацій у сприйманні живопису та описано прояви кожної з цих складових. За результатами емпіричного дослідження на основі розрахунку факторних навантажень прояву художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису у загальній вибірці досліджуваних, у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані», визначено системоутворювальні фактори та виявлено їх ієрархію. Із застосуванням множинного нелінійного регресійного аналізу визначено вплив особистісних характеристик та їх взаємодії на художні орієнтації у процесі сприймання творів живопису у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані».

Ключові слова: художні орієнтації, особистісні властивості, сприймання творів живопису, студенти.

Кияшко М. А., Подшивайлова Л. И., Шепелёва М. В. Личностные свойства как предпосылка художественных ориентаций студентов в восприятии произведений живописи. В статье по результатам теоретического анализа определены четыре составляющие художественных ориентаций в восприятии живописи и описаны проявления каждой из этих составляющих. По результатам эмпирического исследования на основе расчета факторных весов проявления художественных ориентаций испытуемых в восприятии произведений живописи в общей выборке испытуемых, в группах студентов-психологов, студентов технической направленности и в группе «другие испытуемые», определены системообразующие факторы и выявлена их иерархия. С применением множественного нелинейного регрессионного анализа определено влияние личностных свойств и их взаимодействия на художественные ориентации в процессе восприятия живописи в группах студентов-психологов, студентов технической направленности и в группе «другие испытуемые».

Ключевые слова: художественные ориентации, личностные свойства, восприятие произведений живописи, студенты.

Вступ. Основою для творів живопису виступає дійсність, інтерпретована та втілена митцем у художньому творі в живописній формі. Однією із

властивостей творів живопису є його художність, яка водночас виступає критерієм приналежності твору до мистецтва, або, іншими словами, є своєрідним маркером.

Художність як одна із властивостей мистецтва включає такі характеристики [7]:

- 1) пізнавальна ємність;
- 2) система оцінок (ціннісно-орієнтаційний компонент);
- 3) комунікативні характеристики (зрозумілість, доступність знаково-символічної системи);
- 4) технічні характеристики;
- 5) естетичні якості (здатність твору викликати естетичні переживання).

Усі наведені характеристики розглядаються як різні грані одного цілого. Твір мистецтва виступає носієм наведених вище характеристик у різному їх співвідношенні [7]. Як у художньому творі, так і в його реальному впливі на людину можна виокремити різні аспекти (наприклад – пізнавальний, емоційний). Але разом з тим головною специфікою художнього твору вважається цілісність, порушення якої призводить до розпаду художнього образу.

Саме через те, що художність картини визначається неповторним поєднанням зазначених складових, кожна картина створює особливе враження на сприймаючого, яке теж є інтегральним, тобто відображає поєднання цих компонентів між собою.

Вихідні передумови. Кожній людині властиві певні художні орієнтації.

У наших попередніх публікаціях було визначено такі чотири складові художніх орієнтацій у сприйманні живопису включають:

- 1) емоційне навантаження художнього твору;
- 2) смислове наповнення художнього твору;
- 3) творчий підхід художника (застосування митцем специфічних живописних засобів та прийомів, які більшою мірою стосуються змістових характеристик твору);
- 4) техніка зображення (вміння втілювати формальні характеристики творчого задуму засобами живопису) [14].

Кожен з цих компонентів має свої прояви у творі живопису.

Емоційне навантаження художнього твору виявляється через настрій, який виражає картина (настрій у картині передається через кольори, контрасти, характер ліній, мазків та викликає емоційний відгук глядача, який надалі створює емоційний фон сприймання); здатність картини викликати у глядача здивування, переживання, зацікавленість; створення картиною ефекту залученості глядача; здатність картини викликати у нього певні спогади.

Смислове наповнення твору досягається завдяки: багатозначності художнього образу; розкриттю художнім образом абстрактного поняття чи ідеї; передбаченню сюжетом наявності передісторії і розвитку подій у майбутньому; наявністю у картині глибокої думки, ідеї, яка виходить за межі безпосередньо зображеного на картині.

Творчий підхід художника знаходить свій прояв у незвичності, оригінальності сюжету; незвичному смисловою поєднанні об'єктів; поєднанні в художньому образі протилежних по суті об'єктів/явищ; наявності свого неповторного стилю зображення.

Показниками для оцінки *техніки зображення* є: зовнішня привабливість картини; цілісність композиції; приємність, гармонійність кольорової гама, наявність кольорових контрастів; вміння митця реалістично зображати предмети, об'єкти та явища, передавати динаміку й об'єм на площині картини.

Виявлені у наших попередніх публікаціях особливості прояву перцептивно-мисленневих стратегій та художніх орієнтацій у студентів [10; 9; 14] спонукали нас до дослідження особистісних властивостей як чинника художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису.

Погоджуючись з думкою С. П. Сергеєнкової та Ф. М. Подшивайлова, що поняття *чинник* потрібно розглядати як фактор, умову, рушійну силу, причину будь-якого процесу, яка визначає його характер або одну з основних рис [12], особистісні властивості у нашому дослідженні розглядаються саме як чинники художніх орієнтацій студентів у сприйманні творів живопису.

Метою цієї публікації є визначення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на художні орієнтації студентів у процесі сприймання творів живопису.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні було виділено такі особистісні властивості, як емпатійність, психічна стійкість / психічна неврівноваженість, соціальна пристосованість / асоціальність, соціальна контактність / інтровертованість, емоційна нечутливість / сензитивність, а також наступні показники художніх орієнтацій: емоційне навантаження художнього твору, смислове наповнення художнього твору, творчий підхід художника та техніка зображення.

Визначення рівня емпатії у досліджуваних здійснювалося за допомогою методики «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойко [2].

Вона дозволяє визначити загальний рівень емпатії та окремі її показники: раціональний (характеризує спрямованість уваги, сприймання та мислення на сутність іншої людини – на її стан, проблеми, поведінку), емоційний (фіксує здатність входити на одну емоційну «хвилю» з оточенням, співпереживати, співчувати) та інтуїтивний (свідчить про здатність бачити поведінку партнерів, діяти в умовах нестачі об'єктивної інформації про них, спираючись на досвід) канали емпатії; установки, що сприяють або перешкоджають емпатії (ефективність емпатії знижується, якщо людина намагається уникати особистих контактів, вважає недоречним проявляти цікавість до інших, переконала себе спокійно ставитися до переживань і проблем оточуючих), проникаюча здатність в емпатії (важлива комунікативна властивість людини, яка дозволяє створювати атмосферу відкритості, довіри, задушевності) та ідентифікація в емпатії (вміння зрозуміти іншого на основі співпереживання, постановки себе на місце партнера) [2].

Для вивчення особистісних властивостей досліджуваних нами застосовано багатофакторний особистісний опитувальник «Психодіагностичний тест» (ПДТ) В. М. Мельникова та Л. Т. Ямпольського [6, 11].

Методика дозволяє виокремити десять шкал нижнього рівня («невротизм», «психотизм», «депресія», «совісність», «розгальмованість», «загальна активність», «сором'язливість», «товариськість», «естетична вразливість», «жіночність») та чотири шкали верхнього рівня, які є узагальненням шкал нижнього рівня. Зокрема, «психічна неврівноваженість», яка є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («невротизм», «психотизм», «депресія») та призначена для інтегральної оцінки ступеня психічної стійкості особистості; «асоціальність», яка є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («совісність», «розгальмованість») та спрямована на інтегральну оцінку ступеня соціальної пристосованості особистості; «інтроверсія», яка є узагальненням оцінок за трьома шкалами нижнього рівня («загальна активність», «сором'язливість», «товариськість») і дає можливість інтегрально оцінити ступінь соціальної контактності особистості; «сензитивність», яка є узагальненням оцінок за двома шкалами нижнього рівня («естетична вразливість», «жіночність») та призначена для інтегральної оцінки делікатності емоційних переживань [6, 11].

Для оцінки домінуючих художніх орієнтацій досліджуваних у процесі сприймання творів живопису за показниками «емоційне навантаження художнього твору», «техніка зображення», «творчий підхід художника» та «сміслові навантаження художнього твору» нами розроблено опитувальник «Художня спрямованість сприймання творів живопису», що є адаптованим варіантом розробленого раніше та неодноразово апробованого опитувальника «Оцінка художності картини» [15].

Досліджуваними виступили особи віком від 16 до 44 років. Середній вік досліджуваних – 23 роки, загальна кількість досліджуваних – 64 особи, з них 48 осіб (75%) жіночої статі, 16 (25%) – чоловічої. Дослідження проводилося дистанційно із застосуванням сервісу «Google-форми».

Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою факторного аналізу для виявлення системоутворювального фактору та множинного нелінійного регресійного аналізу, в результаті чого визначено вплив особистісних властивостей та взаємодії між ними на художні орієнтації досліджуваних у процесі сприймання творів живопису.

Результати дослідження художніх орієнтацій та особистісних властивостей студентів у процесі сприймання творів живопису представлено в таблиці 1. Вибірка досліджуваних була поділена на групи: студенти-психологи – 37 осіб (58%), студенти технічного спрямування – 13 осіб (20%), інші досліджувані – 14 осіб (22%).

Детальний опис результатів дослідження художніх орієнтацій та особистісних властивостей студентів у процесі сприймання творів живопису, поданих у таблиці 1, здійснено у нашій попередній публікації [13].

Таблиця 1.

Середні значення показників художніх орієнтацій та особистісних властивостей досліджуваних

Художні орієнтації	Середні значення (%)			
	Загальна вибірка	Студенти-психологи	Студенти технічного спрямування	Інші досліджувані
Емоційне навантаження	74	75	73	68
Техніка зображення	69	68	75	68
Творчий підхід художника	69	70	77	57
Смислове наповнення	71	71	73	67
Особистісні властивості	Середні значення (бали)			
	Загальна вибірка	Студенти-психологи	Студенти технічного спрямування	Інші досліджувані
Невротизм	6.6	6.5	6.3	5.6
Психотизм	5.1	5.6	6.2	3.6
Депресія	7.0	6.6	6.8	4.9
Психічна стійкість / Психічна невірноваженість	6.1	6.3	6.3	5.1
Совісність	6.0	5.8	6.0	4.9
Розгальмованість	5.6	5.5	5.6	4.5
Соціальна пристосованість / Асоціальність	4.6	5.6	5.4	4.7
Загальна активність	5.1	4.7	5.6	4.0
Сором'язливість	5.2	5.5	6.3	4.0
Товариськість	6.1	4.5	4.5	6.1
Соціальна контактність / Інтровертованість	5.8	6.4	6.6	5.0
Естетична вразливість	6.0	5.9	5.8	5.8
Жіночність	6.9	7.8	7.6	6.7
Емоційна нечутливість / Сензитивність	5.8	5.7	6.3	5.7
Емпатійність				
Загальний показник	5.5	4.9	4.4	4.9

Далі здійснено розрахунок факторних навантажень художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у загальній вибірці досліджуваних, а також у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані» (див. також [14]). Для визначення системоутворювального фактору серед досліджуваних показників ми застосували метод факторного аналізу, який дозволяє шляхом розрахунку факторних навантажень виявити один або декілька показників у системі факторів, оптимально пов'язаних з усіма іншими [1]. Відповідно до [3] системоутворювальним є той фактор, який визначає об'єднання компонентів у систему. Іншими словами, за допомогою цих розрахунків визначається той з означених показників, оцінка студентами якого є визначальною в об'єднанні усіх виявлених характеристик у систему. При необхідності простежити певну тенденцію, вибудувати послідовність, розраховується ієрархія системоутворювальних факторів, яка супроводжує досліджуване явище, шляхом послідовного виключення системоутворювальних факторів із системи розрахунку факторних навантажень [14].

Розглянемо результати розрахунків факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у всіх досліджуваних: емоційне навантаження твору (0,52); смислове наповнення твору (0,50); творчий підхід художника (0,48); техніка зображення (0,42). Отже, системоутворювальним серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у всіх досліджуваних є емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: творчий підхід художника (0,44); смислове наповнення твору (0,42); техніка зображення (0,34). Таким чином, другим за значимістю є творчий підхід художника, смислове наповнення твору та техніка зображення мають менші значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

За розрахунками факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у студентів-психологів маємо наступні результати: емоційне навантаження твору (0,53); смислове наповнення твору (0,51); творчий підхід художника (0,50); техніка зображення (0,44). Як бачимо, системоутворювальним серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у студентів-психологів є також емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: творчий підхід художника (0,45); смислове наповнення твору (0,43); техніка зображення (0,38). Отже, другим за значимістю у студентів-психологів є також творчий підхід художника, а смислове наповнення твору та техніка зображення мають менше значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

За розрахунками факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у студентів технічного спрямування маємо: емоційне навантаження твору (0,56); смислове наповнення твору (0,55); творчий підхід художника (0,54) та техніка зображення (0,54). Знову бачимо, що системоутворювальним фактором серед проявів художніх орієн-

тацій у сприйманні творів живопису у студентів технічного спрямування є також емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: смислове наповнення твору (0,49); творчий підхід художника (0,48); техніка зображення (0,45). Отже, другим за значимістю у студентів технічного спрямування є смислове наповнення твору, а творчий підхід художника та техніка зображення мають менше значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

За розрахунками факторних навантажень серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у групі «інші досліджувані» такі результати: емоційне навантаження твору (0,54); смислове наповнення твору (0,52); творчий підхід художника (0,51); техніка зображення (0,49). Таким чином, системоутворювальним серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у групі «інші досліджувані» є також емоційне навантаження твору.

Результати розрахунку факторних навантажень після виключення основного системоутворювального фактора наступні: творчий підхід художника (0,46); смислове наповнення твору (0,45); техніка зображення (0,40). Отже, другим за значимістю у групі «інші досліджувані», як і у студентів-психологів, є творчий підхід художника. Смислове наповнення твору та техніка зображення мають менше значення серед проявів художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису.

Результати розрахунку системоутворювальних показників художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Системоутворювальні показники художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису

Ієрархія системоутворювальних факторів (у дужках подано результати розрахунку факторних навантажень)				
№ п\п	Студенти-психологи	Студенти технічного спрямування	Інші	Усі досліджувані
1.	Емоційне навантаження твору (0,53)	Емоційне навантаження твору (0,56)	Емоційне навантаження твору (0,54)	Емоційне навантаження твору (0,52)
2.	Творчий підхід художника (0,45)	Смислове наповнення твору (0,49)	Творчий підхід художника (0,46)	Творчий підхід художника (0,44)
3.	Смислове наповнення твору (0,43)	Творчий підхід художника (0,48)	Смислове наповнення твору (0,45)	Смислове наповнення твору (0,42)
4.	Техніка зображення (0,38)	Техніка зображення (0,45)	Техніка зображення (0,40)	Техніка зображення (0,34)

Отже, ієрархія системоутворювальних факторів художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису є однаковою окремо для студентів-психологів та групи «інші досліджувані». У студентів технічного спрямування відмінність виявлено у тому, що на другому місці знаходиться смислове наповнення твору, а на третьому – творчий підхід художника, решта позицій співпадають з іншими групами.

Відзначимо інваріантність прояву системоутворювальних художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису, а саме: у всіх досліджуваних та у кожній групі окремо визначальним є емоційне навантаження твору, техніка зображення для досліджуваних є найменш визначальною.

Для визначення особистісних характеристик, які впливають на художні орієнтації студентів у сприйманні творів живопису ми застосували метод множинного нелінійного регресійного аналізу, що дозволяє виявити ті особистісні властивості, при підвищенні рівня яких буде збільшуватися або зменшуватися (залежно від знаку перед коефіцієнтом) орієнтація студентів на емоційне навантаження твору живопису. Результати розрахунків дозволяють також визначити змістове наповнення особистісними властивостями сприймання творів живопису, тобто дати психологічну характеристику особистостям, орієнтованим на емоційне навантаження твору.

У лінійному варіанті цей метод полягає у побудові рівняння регресії, яке описує вплив групи факторів на результуючу ознаку. У найпростішому (парному) варіанті рівняння регресії має такий вигляд:

$$y = a + bx$$

Показник a – це вільний член рівняння, який виражає дію неврахованих у моделі факторів на змінну y ; показник b – це коефіцієнт регресії, який показує, на скільки в середньому величина ознаки y зміниться при відповідній зміні на одиницю вимірювання ознаки x . Отже, коефіцієнт регресії показує внесок ознаки x в ознаку y .

Рівняння множинної лінійної регресії дозволяє оцінити залежність результуючої ознаки від декількох факторів і має такий вигляд:

$$y = a + b_1x_1 + b_2x_2 + \dots$$

Параметрами оцінки моделі також є коефіцієнт множинної кореляції R , який є мірою лінійного множинного зв'язку одразу декількох факторів з результуючою ознакою, а також коефіцієнт детермінації R^2 , який показує яка доля дисперсії залежної змінної обумовлена сукупністю незалежних змінних [4].

Побудова ж нелінійної моделі передбачає виявлення впливу взаємодії двох і більше особистісних властивостей, на перетині яких виникає нова якість [8, 5], у нашому випадку – виявлення впливу особистісних властивостей та взаємодії між ними на домінуючі художні орієнтації студентів у процесі сприймання творів живопису.

Зі знаком «+» у рівнянні представлено особистісні властивості, наявність яких підвищує орієнтацію студентів на емоційне навантаження твору. І навпаки, зі знаком «-» у рівнянні представлено ті особистісні властивості, які понижують орієнтацію студентів на емоційне навантаження картини.

Розглянемо побудовані рівняння множинної нелінійної регресії для виявлення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на домінуючі художні орієнтації у процесі сприймання творів живопису у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані» (табл. 3).

Таблиця 3

Рівняння множинної нелінійної регресії, коефіцієнт регресії (R) та коефіцієнт детермінації (R²) для визначення впливу особистісних властивостей та їх взаємодії на домінуючі художні орієнтації студентів у процесі сприймання творів живопису

Групи досліджуваних	Рівняння регресії	R	R ²
Студенти-психологи	$-12.09 + 2.96 J + 2.64 G + 2.17 M + 0.72 I - 1.71 L - 0.49 F + 0.32 IL - 0.47 GJ - 0.41 IM$	0.73	0.53
Студенти технічного спрямування	$0,14 + 1.98 C + 0.86 B - 1.49 E - 1.34 A - 0.21 D + 0.19 DE$	0.90	0.80
Інші досліджувані	$7.82 + 0.99 K + 0.63 J - 3.39 G - 1.01I + 0.37G^2$	0.88	0.77

Примітка: А – психотизм, В – розгальмованість, С – загальна активність, D – сором'язливість, Е – естетична вразливість, F – психічна неврівноваженість, G – асоціальність, H – інтроверсія, I – сензитивність, J – раціональний канал емпатії, K – інтуїтивний канал емпатії, L – установки, що сприяють або перешкоджають емпатії, M – проникаюча здатність в емпатії, N – емоційний канал емпатії.

Отже, у студентів-психологів високий рівень орієнтації на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису зумовлюється високим рівнем раціонального каналу емпатії (J), високим рівнем асоціальності (G), високим рівнем проникаючої здатності в емпатії (M), високим рівнем сензитивності (I), низьким рівнем установок, які сприяють чи перешкоджають емпатії (L), низьким рівнем психічної неврівноваженості (F), високим рівнем нелінійного параметру, який представлений взаємодією сензитивності та установок, що сприяють або перешкоджають емпатії (IL), низьким рівнем нелінійного параметру, який представлено взаємодією асоціальності та раціональним каналом емпатії (GJ), а також низьким рівнем нелінійного параметру взаємодії сензитивності та проникаючої здатності емпатії (IM).

Таким чином, студенти-психологи, орієнтовані на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису, характеризуються спонтанним інтересом до іншого, неупередженою увагою до його сутності (J); зниженою соціальною стриманістю (G), здатністю створювати комфортну атмосферу відкритості, довірливості (M); підвищеною чутливістю, художнім сприйняттям дійсності, делікатністю, емоційною зрілістю (I); відсутністю схильності уникати особистих контактів та емоційного ставлення до справ і проблем інших (L); стабільністю, послідовністю і цілеспрямованістю поведінки, психічною стійкістю, врівноваженістю (F).

Окрім перерахованих особистісних властивостей слід окремо відзначити фактор асоціальності (G). Зростання свободи, розкнутості, розгальмованості поведінки пов'язане зі зростанням орієнтації на емоційну складову при сприйманні творів живопису. І, навпаки, вищі показники соціалізованості, стриманість, регламентованість поведінки корелюють з низьким рівнем орієнтації на емоційне навантаження творів живопису у студентів-психологів. Цей параметр показує, що особи з високим рівнем орієнтації на емоційне навантаження у сприйманні творів живопису відрізнятимуться (характеризуватимуться) зниженою соціальною стриманістю, свободою від соціальних норм поведінки, стереотипів, вимог. Однак, разом з цим, виявлена особливість напевно чи означає наявність асоціальної поведінки. Про це свідчить дія нелінійного параметру, який виражений взаємодією асоціальності і раціонального каналу емпатії (GJ). Цей параметр показує можливість компенсації асоціальності такою емпатійною здатністю як спонтанний безкорисливий інтерес до іншого, коли партнер викликає зовнішньо невмотивований інтерес своєю автентичністю, самобутністю, що дозволяє неупереджено пізнавати його сутність. Виявлена особливість дозволяє говорити про вагому роль здатності бути достатньо розкнутим, вільним від самостримання соціальними нормами і вимогами у процесі сприймання творів живопису без порушення цих самих норм завдяки наявності здатності до щирої емпатії.

Наступним нелінійним параметром для аналізу є взаємодія сензитивності і установок, які перешкоджають емпатії (IL). Як було зазначено, студенти-психологи, які мають високий рівень орієнтації на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису, характеризуються низьким рівнем вияву установок, що знижують емпатію. Проте, цей параметр у взаємодії із сензитивністю утворює властивість, яка показує, що такі установки поруч з високими духовними інтересами і цінностями, емоційною чутливістю, етичною делікатністю здійснюють позитивний вплив на емоційне сприйняття творів живопису. Установки, пов'язані з уникненням тісних стосунків, у людини з високою емоційною чутливістю набувають іншого змісту – стають не блокувальними емпатії, а своєрідним (скоріше за все, інтровертованим) способом взаємодії з іншими. Така людина, наприклад, отримує інформацію про емоційний стан інших не «прямо», з відвертих розмов, а іншими, «непрямыми», невербальними способами. Отже, установки, які спрямовані на уникнення тісного особистого контакту, у цьому разі не перешкоджають емпатії, а навпаки, допомагають процесам емоційного сприймання, стаючи своєрідним захистом, наприклад, від емоційного вигорання, не будучи при цьому виявом дефіциту емоційної чутливості (що підтверджується наявністю у нелінійному параметрі сензитивності).

Негативний вплив нелінійного параметру взаємодії сензитивності і проникаючої здатності емпатії (IM), при тому, що окремо ці параметри здійснюють позитивний вплив на орієнтацію студентів на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису, можна пояснити наступним чином. Поєднання сензитивності як внутрішньої високої емоційної чутливості і спрямо-

ваності на соціальне забезпечення умов для теплих, емоційно комфортних стосунків настільки підсилюють дію один одного, що утворюють тенденцію такого ставлення до оточуючих, коли емоції іншого починають хвилювати людину більше, ніж свої, що може призводити до формування жертвних стосунків (коли віддача ресурсів оточенню перевищує їх прийняття), і, очевидно, мають відповідний вплив на сприймання художніх творів, а саме – закономірне зниження спрямованості на власні емоції й їх оцінку.

Психологічний портрет, побудований для студентів технічного спрямування, дозволяє підкреслити своєрідність їхнього мислення на відміну від групи студентів-психологів.

Студенти технічного спрямування, орієнтовані на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису, характеризуються високим рівнем загальної активності, впевненості, сміливості у соціальних контактах, бажанням і здатністю мати широке коло знайомих (С). Мають лідерські та організаторські здібності, вміють управляти колективом, правильно розподіляти обов'язки; енергійні й підприємливі, демонструють активне прагнення до досягнення поставлених цілей. Загалом, значною мірою орієнтовані на соціальне оточення. Вони, як і студенти-психологи, характеризуються схильністю до підвищеного рівня розгальмованості поведінки, тобто здатністю усвідомлювати свої бажання і слідувати своїм бажанням, потягом до гострих відчуттів (В). Схильність до соціально стриманої поведінки буде зустрічатися у них меншою мірою.

Дія параметру психотизму (А) дозволяє характеризувати студентів технічного спрямування, у яких виявлено високий рівень орієнтації на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису, як осіб цілісних, сумлінних, миролюбних, не схильних до заздрості та конкуренції, суперництва, орієнтованих на співпрацю та взаємодію, але, разом з цим, здатних відстоювати свою точку зору і свої бажання.

Низький рівень параметру естетичної вразливості (Е) дає змогу розкрити специфічність мислення студентів технічного спрямування зі схильністю до орієнтації на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису як таку, що має орієнтацію на «мисленневий» тип з переважанням другої сигнальної системи, характеризується домінуванням абстрактного мислення, низьким рівнем «художнього» мислення (за І.П. Павловим). Вони відрізняються розсудливістю, абстрактним типом мислення і сприймання, до життєвих задач підходять з логічною виваженістю, усьому намагаються знайти раціональне пояснення, зазвичай практичні, розважливо оцінюють обставини та інших людей, критично мислять, насторожено ставляться до авторитетів та нестандартних ситуацій.

У поєднанні із параметром сором'язливості, естетична вразливість утворює нелінійний параметр (DE), який має позитивний коефіцієнт, тобто змінює негативні коефіцієнти окремо взятих параметрів сором'язливості і естетичної вразливості. Отже, стикаючись із завданнями, пов'язаними з актуалізацією чуттєвої сфери особистості, естетичної вразливості, наприклад, з

необхідністю оцінити художні властивості творів живопису, студенти технічного спрямування демонструють також підвищення сором'язливості, скутості, нерішучості, тобто (можливо) відчувають невпевненість у цій сфері.

У групі «інші досліджувані» на схильність до орієнтації на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису впливає підвищення рівня інтуїтивного (К) і раціонального каналу емпатії (J), тобто спонтанної, некорисливої спрямованості уваги, сприймання та мислення на сутність, стан, проблеми іншого, яка відкриває канали емоційного та інтуїтивного, цілісного пізнання партнера.

Наявність параметру «сензитивність» (I) зі знаком « $\leftrightarrow$ » у рівнянні регресії свідчить про те, що для досліджуваних цієї групи з високим рівнем орієнтації на емоційне навантаження твору у сприйманні живопису характерний низький рівень тонкості емоційних переживань, художнього сприйняття дійсності, духовних інтересів. Ці особи характеризуються матеріалістичністю цінностей, схильністю до раціонального, логічного мислення. Очевидно, що такий тип мислення у вирішенні завдань художнього сприймання компенсується інтуїтивними оцінками емоційних процесів, станів людей і художніх творів (як продукту конкретних людей), тобто оцінюються неусвідомлено, з низьким рівнем осмисленого сприймання і без логічного аналізу (K).

Для досліджуваних цієї групи, на відміну від перших двох, характерні висока соціалізованість поведінки, дисциплінованість, совісність, здатність керуватися почуттям обов'язку, з повагою ставитися до моральних норм (G). Водночас отримані дані дозволяють відмітити наявність здатності іноді відступати від строго заданого соціального зразка поведінки, бути вільним від нормативних вимог, про що свідчить позитивний коефіцієнт нелінійного параметру G^2 . Цей параметр вказує на вміння досліджуваних цієї групи у деяких ситуаціях, при постійно високому соціальному самоконтролі, виявляти зміни у цьому самоконтролі в сторону більш вільної, розгальмованої поведінки, яка при незначних змінах суттєво змінює ставлення до ситуації, зокрема у процесі сприйняття творів живопису шляхом оцінки емоційної наповненості твору.

Отже, незважаючи на різне змістове наповнення особистісними характеристиками художнього сприймання у досліджуваних групах, у всіх випадках одну з найвагоміших ролей виконують процеси емпатії, зокрема спонтанні та інтуїтивні. Також схожі характеристики у них мають особливості ставлення до соціальних норм, соціалізованість поведінки. Дисциплінованість, схильність керуватись почуттям обов'язку, дотримання соціальних норм у процесі художнього сприймання характеризуються зниженими показниками. Асоціальні тенденції компенсуються емпатійними здатностями, тобто процесами, які за умови спонтанного інтересу до сутності іншої людини, поваги до її самобутності, цілісності, при дещо вільному ставленні до соціальних норм поведінки дозволяють не переходити межу асоціальності. Окрім цього, ще однією виявленою властивістю можна назвати «нелінійну асоціальність» як уміння при загальній високій дисциплінованості і соціально стриманій поведінці за необхідності виходити за межі загальноприйнятих соціальних вимог і

норм або стереотипів поведінки у настільки незначному об'ємі, наскільки це необхідно для задоволення власних потреб, зокрема при сприйманні творів живопису шляхом орієнтації на їхнє емоційне навантаження.

Висновки. Отже, за результатами теоретичного аналізу визначено чотири складові художніх орієнтацій у сприйманні живопису: 1) емоційне навантаження художнього твору; 2) техніка зображення; 3) творчий підхід художника; 4) смислове наповнення художнього твору. Описано прояви кожної з цих складових у творі живопису.

За результатами емпіричного дослідження на основі розрахунку факторних навантажень прояву художніх орієнтацій досліджуваних у сприйманні творів живопису у загальній вибірці досліджуваних, у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані», визначено системоутворювальні фактори та виявлено їх ієрархію. Виявлено, що особливістю художньої діяльності є інваріантність прояву системоутворювальних показників художніх орієнтацій у сприйманні творів живопису у різних групах досліджуваних, зокрема: у всіх досліджуваних та у кожній групі окремо визначальним є емоційне навантаження твору, техніка зображення для досліджуваних є найменш визначальною.

Із застосуванням множинного нелінійного регресійного аналізу визначено вплив особистісних характеристик та їх взаємодії на художні орієнтації у процесі сприймання творів живопису у групах студентів-психологів, студентів технічного спрямування та групі «інші досліджувані».

Встановлено, що у студентів-психологів домінування орієнтації на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису зумовлюється високим рівнем раціонального каналу емпатії (J), високим рівнем асоціальності (G), високим рівнем проникаючої здатності в емпатії (M), високим рівнем сензитивності (I), низьким рівнем установок, які сприяють чи перешкоджають емпатії (L), низьким рівнем психічної неврівноваженості (F), високим рівнем нелінійного параметру, який представлено взаємодією сензитивності та установок, що сприяють або перешкоджають емпатії (IL), низьким рівнем нелінійного параметру, який представлено взаємодією асоціальності та раціональним каналом емпатії (GJ), а також низьким рівнем нелінійного параметру взаємодії сензитивності та проникаючої здатності емпатії (IM).

У студентів технічного спрямування домінування орієнтації на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису зумовлюється високим рівнем загальної активності (C), високим рівнем розгальмованості (B), низьким рівнем естетичної вразливості (E), низьким рівнем психотизму (A), низьким рівнем сором'язливості (D), високим рівнем нелінійного параметру, представленого взаємодією сором'язливості та естетичної вразливості (DE).

У групі «інші досліджувані» домінування орієнтації на емоційне навантаження твору при сприйманні живопису зумовлюється високим рівнем інтуїтивного каналу емпатії (K), високим рівнем раціонального каналу емпатії (J), низьким рівнем асоціальності (G), низьким рівнем сензитивності (I), а також високим рівнем нелінійного параметру асоціальності (G^2).

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки досліджуваних, а також у розробці практичних рекомендацій для студентів, фахівців з живопису та митців щодо гармонізації їх особистісних характеристик з метою підвищення ефективності професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бешелев С. Д., Гурвич Ф. Г. *Математико-статистические методы экспертных оценок*. М.: Статистика, 1980. 263 с.
2. Бойко В. В. *Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других*. М.: «Филинь», 1996. 472 с.
3. Бродовська В. Й., Грушевський В. О., Патрик І. П. *Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів*. К.: Професіонал, 2007. – 512 с.
4. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. *Словарь-справочник по психодиагностике*; отв. ред. Крымский С. Б. К.: Наук. думка, 1989. 200 с.
5. Кияшко М. О. *Життєвий вибір як чинник духовного розвитку особистості*: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2012. 18 с.
6. Мельников В. М., Ямпольский Л. Т. *Введение в экспериментальную психологию личности*. М.: Просвещение, 1985. 319 с.
7. Новиков А. М. *Методология художественной деятельности*. М.: Эговес, 2008. 72 с.
8. Подшивайлова Л. И. *Типология лично-коллективистского самоопределения студентов в условиях учебного процесса*: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; К., 1993. 16 с.
9. Подшивайлова Л. І., Шепельова М. В. Перцептивно-мисленнева стратегія як властивість особистості. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2017. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 23. С. 263-277.
10. Подшивайлова Л. І., Кокарева М. В. Психологическое исследование проявлений перцептивно-мыслительных стратегий художника в произведении изобразительного искусства. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2016. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 22. С. 242-252.
11. Психодиагностический тест (ПДТ) В. Мельникова, Л. Ямпольского. *Практикум по психодиагностике личности*. Ред. Н. К. Ракович. Минск, 2002. С. 75-91.
12. Сергєєнкова О. П., Подшивайлов Ф. М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості сучасного студента. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2016. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 22. С. 260-276.
13. Шепельова М. В. Вплив особистісних характеристик на художні орієнтації студентів у сприйманні творів живопису. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К.: Видавництво «Фенікс», 2019. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 25. С. 281-296.
14. Шепельова М. В. Прояви перцептивно-мисленневих стратегій у художній діяльності студентів [Електронний ресурс]. *Перцептивно-мисленнева стратегія творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності*: монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 106-123. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>
15. Шепельова М. В. Методичні матеріали для діагностики та розвитку здатності студентів до художньої діяльності [Електронний ресурс]. *Стимулювання творчого сприймання інформації*: методичні рекомендації / В. О. Моляко,

Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. К., 2018. С. 47-53.
URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712862/>

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Beshelev S. D., Gurvich F. G.* Matematiko-statisticheskie metody ekspertnykh otcenok. M.: Statistika, 1980. 263 s.
2. *Boiko V V.* Energiia emotcii v obshchenii: vzgliad na sebia i drugikh. M., 1996. 472 s.
3. *Brodovska V. Y., Hrushevskiy V. O., I. P. Patryk.* Tlumachnyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk psykholohichnykh terminiv. K. : Profesional, 2007. 512 s.
4. *Burlachuk L. F., Morozov S. M.* Slovar-spravochnik po psikhodiagnostike; otv. red. Krymskii S. B. K. : Nauk. dumka, 1989. 200 s.
5. *Kyashko M. O.* Zhyttievyy vybir yak chynnyk dukhovnoho rozvytku osobystosti : avtoref. dys. kand. psykol. nauk: 19.00.07; Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K., 2012. 18 s.
6. *Melnikov V. M., Iampolskii L. T.* Vvedenie v eksperimentalnuiu psikhologiiu lichnosti. M. : Prosveshchenie, 1985. 319 s.
7. *Novikov A. M.* Metodologiiia khudozhestvennoi deiatelnosti. M. : Egoves, 2008. 72 s.
8. *Podshivailova L. I.* Tipologiiia lichnostno-kollektivistskogo samoopredeleniia studentov v usloviiakh uchebnogo protcessa: Avtoref. dis. ... kand. psykol. nauk: 19.00.07; K., 1993. 16 s.
9. *Podshyvailova L. I., Shepelova M. V.* Pertseptivno-myslennieva stratehiia yak vlastyvist osobystosti. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K.: Vydavnytstvo «Feniks», 2017. T XII. Psykholohiia tvorchosti. Vyp. 23. S. 263-277.
10. *Podshivailova L. I., Kokareva M. V.* Psikhologicheskoe issledovanie proiavlenii pertseptivno-myslitelnykh strategii khudozhnika v proizvedenii izobrazitel'nogo iskusstva. Aktualni problemi psikhologii: Zbirnyk naukovykh prats Institutu psikhologii imeni G. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K.: Vidavnytstvo «Feniks», 2016. T XII. Psikhologiiia tvorchosti. Vip. 22. S. 242-252.
11. Psikhodiagnosticheskii test (PDT) V. Melnikova, L. Iampolskogo. Praktikum po psikhodiagnostike lichnosti. Red. N. K. Rakovich. Minsk, 2002. S.75-91.
12. *Serhieienkova O. P., Podshyvailov F. M.* Psykholohichni chynnyky rozvytku motyvatsiinoi sfery osobystosti suchasnoho studenta. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K.: Vydavnytstvo «Feniks», 2016. T XII. Psykholohiia tvorchosti. Vyp. 22. S. 260-276.
13. *Shepelova M. V.* Vplyv osobystisnykh kharakterystyk na khudozhni oriientsiiu studentiv u sprymanni tvoriv zhyvopysu. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. K.: Vydavnytstvo «Feniks», 2019. T. XII. Psykholohiia tvorchosti. Vyp. 25. S. 281-296.
14. *Shepelova M. V.* Proiavy pertseptivno-myslennievnykh stratehiu u khudozhnii diialnosti studentiv [Elektronnyi resurs]. Pertseptivno-myslennievi stratehiu tvorchoho konstruiuvannia informatsiinykh system u navchalnii ta trudovii diialnosti : monografiia / V. O. Moliako, Yu. A. Hulko, N. A. Vahanova [ta in.] ; za red. V. O. Moliako. K., 2018. S. 106-123. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712092/>
15. *Shepelova M. V.* Metodychni materialy dlia diahnostryky ta rozvytku zdatnosti studentiv do khudozhnoi diialnosti [Elektronnyi resurs]. Stymuliuuvannia tvorchoho sprymannia informatsii : metodychni rekomendatsii / V. O. Moliako, Yu. A. Hulko, N. A. Vahanova [ta in.]; za red. V. O. Moliako. K., 2018. S. 47-53. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712862/>

Kyashko M. A., Podshyvailova L. I., Shepelova M. V. Personality attributes as a premise of students' artistic orientations in paintings perception. Article is devoted to the defining of personality attributes and its interaction influence on the students' artistic orientations in paintings perception. One of the paintings' attribute is an artistry, which at the same time is a criterion of work's belonging to an art, or, in other words, is an original of marker.

By the results of theoretical analyses four components of artistic orientations in paintings perception are defined, each of these components' displays are described. By the results of empirical research basing on the factor loadings calculations of students' artistic orientations in paintings perception in the groups of students-psychologists, technical students and the group of "other subjects" system-forming factors are defined, its hierarchy is revealed. It is found, that system-forming factor of students' artistic orientations in paintings perception in each group of subjects and in a general sample is an emotional filling of artistic work. With the application of nonlinear multiple regression analyses personality attributes and its interaction influence on the artistic orientations in paintings perception in the groups of students-psychologists, technical students and the group of "other subjects" is defined. The calculations results give an opportunity to define the content filling of paintings perception by personality attributes, that is, to give a psychological characteristic of personalities, oriented on emotional filling of artistic work.

Keywords: artistic orientations, personality attributes, paintings' perception, students.

Отримано 28.11.2019

УДК 159.922.8:159.923.2

Костіна Тетяна Олександрівна

ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ З ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ У СУМІЖНИХ НАУКАХ ДЛЯ ПСИХОЛОГІЇ

Костіна Т. О. Значення досліджень з гендерної проблематики у суміжних науках для психології. Стаття присвячена висвітленню ролі досліджень з гендерної проблематики, що вивчаються іншими науками та збагачують психологію. В роботі визначено основні наукові напрямки та аспекти, які підпадають у сферу їх наукового пошуку. Серед них можна виділити наступні: гендерна соціологія (соціальні ролі жінок та чоловіків, гендерні стереотипи), гендерна економіка (роль жінок для економічного зростання суспільства), гендерна антропологія (проблема андроцентризму у сучасних культурах), гендерна лінгвістика (вивчення гендеру із використанням лінгвістичного понятійного апарату: відображення гендеру в мові), гендерна історія (минуле з точки зору гендеру: вивчення взаємодії чоловічого та жіночого досвіду в історичному контексті; «відкриття» жінок минулого для сучасності) тощо. Підкреслено важливість крос-дисциплінарних досліджень, у сфері гендерної проблематики як необхідної умови для збагачення інформаційного поля, яке стане підґрунтям для подальшого психологічного аналізу даного явища.

Ключові слова: гендер, гендерна антропологія, гендерна економіка, гендерна лінгвістика, гендерна соціологія.

Костина Т. А. Значение исследований по гендерной проблематике в смежных науках для психологии. Статья посвящена освещению роли исследований по гендерной проблематике, которые изучаются другими науками и обогащают психологию. В работе определены основные направления и аспекты, которые подпадают в сферу научного поиска той, или иной научной дисциплины. Среди них можно выделить следующие: гендерная социология (социальные роли мужчин и женщин, гендерные стереотипы), гендерная экономика (роль женщин для экономического роста общества), гендерная антропология (проблема андроцентризма в современных культурах), гендерная лингвистика (изучение гендера